Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu

KAROLINUM

Michala Benešová
Renata Rusin Dybalska
Lucie Zakopalová

Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu

Mgr. Michala Benešová
Mgr. Renata Rusin Dybalska, Ph.D.
Mgr. Lucie Zakopalová

Recenzovali:
doc. PhDr. Petr Poslední, CSc.
PhDr. Jiří Muryc, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2013
© Michala Benešová, Renata Rusin Dybalska, Lucie Zakopalová, 2013

ISBN 978-80-246-2180-7
ISBN 978-80-246-2775-5 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

http://www.cupress.cuni.cz

Ukazka e-knihy, 22.04.2022 08:50:01, http://cupress.cuni.cz

Obsah

Úvod – **7**

1.
Wojciech Kuczok: ***Malizm reagiczny*** **– 16**
Wojciech Kuczok: ***Reagický malismus*** **– 17**

A. Název literárního díla – **38**
B. Zdrobněliny – **40**
C. Proměny odborné terminologie – **41**
D. Kulturní kontext – **43**
E. „Zrádná slova“ – **45**
F. Citoslovce – **46**
G. Užívání spony – **47**
H. Přechodníky – **48**

2.
Jan Kameníček: ***Krátká příhoda v kanceláři*** **– 52**
Jan Kameníček: ***Krótka przygoda w biurze*** **– 53**

A. Žánr - nekrolog – **64**
B. Žánr - udání – **65**
C. Administrativní styl – **66**
D. Oficiální komunikace – **68**
E. Frazeologie – **70**
F. Hovorový styl – **72**
G. Vlastní jména osobní – **74**
H. Individuální styl – **75**

3.
Izabela Filipiak: ***Życie na Marsie*** **– 76**
Izabela Filipiak: ***Život na Marsu*** **– 77**

A. Překlad metafory – **91**
B. Složitá souvětí – **93**
C. Spojky – **94**
D. Adjektivní a substantivní složeniny – **96**
E. Překlad víceznačných výrazů (křížení významů) – **97**
F. Ustálená předložková spojení – **98**
G. Názvy států a jména státních příslušníků – **100**

4.
Mariusz Szczygieł: *1993 - Polska w ogłoszeniach* — **102**
Mariusz Szczygieł: *1993 - Polsko v inzerátech* — **103**

A. Jazyková ekonomie — **122**
B. Hovorové výrazy — **124**
C. Žánr - inzerát — **125**
D. Jazyková komika — **126**
E. Velká písmena — **127**
F. Rozdíly v užívání předložek na příkladu „do“ — **129**
G. Infinitiv závislý na slovese — **131**

5.
Pavel Novák: *Polský zápisník* — **132**
Pavel Novák: *Polski notatnik* — **133**

A. Slovosled adjektivního přívlastku — **148**
B. Názvy zvířat — **149**
C. Skloňování a syntax číslovek — **151**
D. Stupňování přídavných jmen — **152**
E. Názvy profesí a ženská jména — **153**
F. Názvy pohádek a jména hrdinů — **155**
G. Místní a historické názvy, historické postavy — **157**
H. Názvy administrativních jednotek — **158**
CH. Geografické názvy — **159**
I. Popis události — **160**
J. Polské reálie — **161**

6.
Andrzej Stasiuk: *Ciemny las* — **162**
Andrzej Stasiuk: *Temný les* — **163**

A. Specifika překladu dramatického textu — **174**
B. Přídavná jména — **177**
C. Nespisovné výrazy — **179**
D. Slangové výrazy — **180**
E. Transformace rodů a/nebo čísel podstatných jmen a jazyková komika — **181**
F. Rozkazovací způsob — **182**

Klíč ke cvičením — **184**

Doporučená literatura — **196**

Úvod

Předkládaná publikace vychází z materiálů shromážděných v rámci Polsko-českého a česko-polského překladatelského semináře, který je na Filozofické fakultě UK (Ústav slavistických a východoevropských studií, později Katedra středoevropských studií) realizován od roku 2009. Studenti polonistiky spolu se zájemci z řad polských studentů, kteří na naší fakultě absolvovali studijní pobyty, v rámci tohoto semináře překládali – za odborného vedení svých pedagogů – mimo jiné ucelené umělecké texty z polštiny do češtiny i z češtiny do polštiny. Výběrový seminář byl koncipován jako dvousemestrální – zatímco v zimním semestru účastníci procvičovali většinou překlad kratších a stylově různorodějších textů (odborné historické a lingvistické texty, komiks, filmový scénář, píseň apod.), v letním semestru měli možnost vyzkoušet si překlad ucelených textů (povídka, reportáž, drama) a právě tyto texty se ocitly v předkládané publikaci. Komplexní týmová práce s konkrétním rozsáhlejším textem přiblížila studentům specifika překladu uměleckého textu zejména s ohledem na nejrůznější česko-polské interference.

Publikace prezentující výsledky a zkušenosti z naší společné práce chronologicky představuje šest textů: povídky současných polských a českých prozaiků – *Malizm reagiczny* (2005) Wojciecha Kuczoka, *Krátká příhoda v kanceláři* (2003) Jana Kameníčka a *Życie na Marsie* (1997) Izabely Filipiak, reportáže *Polska w ogłoszeniach* (1996) Mariusze Szczygieła a *Gierłoż – Hitlerovo Vlčí doupě, Na skok u zubrů v Bělověži* a *Varšavská lampářka* (2005) Pavla Nováka, a také divadelní hru *Ciemny las* (2007) Andrzeje Stasiuka, z níž pro tuto publikaci vybíráme z důvodu značného rozsahu pouze její část. Každému z těchto textů je věnována samostatná kapitola, rozdělená do dvou částí – v první z nich, po stručném úvodu, najdete paralelně originální texty a jejich překlady, ve druhé části pak komentáře vedoucích semináře shrnující nejčastější problémy spojené s překladem a způsob jejich řešení, nejčastější chyby a jejich analýzu na konkrétních příkladech. Překladová cvičení se v případě studentů, jejichž znalost cizího jazyka je na dostatečně vysoké úrovni, odehrávají stále častěji v rámci praktických jazykových cvičení, ale v některých případech – jak je tomu například na naší katedře

– i namísto nich. Proto jsou zmíněné komentáře doplněny příkladem rozšiřujícího tematického cvičení s klíčem.

Kniha je určena zejména polonistickým – šířeji slavistickým – pracovištím (jak odborným pracovníkům, tak studentům), ale s ohledem na obecnější teoretické a metodologické ukotvení i všem dalším zájemcům o teorii, ale především praxi a didaktiku překladu. Nabízí pohled na praktickou výuku v rámci překladatelského semináře a možnosti využití jeho výstupů ke zkvalitnění výuky cizího jazyka. Snaží se tím mimo jiné zaplnit i jistou mezeru existující v oblasti polsko-českých didaktických publikací.

S cílem rozšířit a prakticky využít kompetence studentů nabyté v rámci jazykových kurzů a také překladatelského semináře zaměřeného na kratší útvary jsme se v Polsko-českém a česko-polském překladatelském semináři soustředili rovněž na umělecké a publicistické texty. Nejprve pouze v překladu z polštiny do češtiny, později také v opačném směru, zejména pro vyváženost překladatelských kompetencí studentů, kteří pocházeli jak z českého, tak polského jazykového prostředí. U překladu do polštiny jsme s ohledem na české studenty, pro něž byl seminář primárně určen, záměrně volili texty jazykově méně složité, neboť semináře byly zprvu realizovány pouze v rámci bakalářského studia. Při výběru textů bylo nutné zohlednit praxi výuky – přizpůsobit délku textů počtu seminářů v semestru, aby v jejich rámci bylo možné simulovat všechny fáze překladatelské činnosti, od analýzy a interpretace originálního textu až po kontrolu a redakci finálního překladu. Neoddiskutovatelnou výhodou krátkých uměleckých textů je pak také možnost řešit jejich překlad jako celek, se všemi možnými problémy, s nimiž se lze při překládání setkat. Komplexní texty nezužují náš pohled pouze na problematiku izolovaných lexikálních jednotek (a tedy izolovaných problémů), ale zasazují je do širšího kontextu.

Umělecké texty nabízejí patrně nejkomplexnější možnost nácviku jednotlivých překladatelských kompetencí, ale patří zároveň k nejnáročnějším dovednostem. Cílem semináře bylo rovněž demonstrovat tuto obtížnost studentům v praxi, na jejich vlastních překladech, které nemůže nahradit pouze teoretická příprava ani analýza již přeložených textů. Překlad uměleckého textu překračuje čistě jazykové cvičení a upozorňuje studenty na nutnost pozorného čtení, pochopení a interpretace uměleckého díla a jeho jednotlivých významotvorných složek. Překlad uměleckého textu je oblastí bytostně tvůrčí. Tzv. tvořivé překládání stojí v popředí zájmu mnoha překladatelů i teoretiků

překladu.[1] Zbyněk Fišer tuto problematiku shrnuje následujícími slovy: „Zájem teoretiků tvůrčího překladatelství se soustředí právě na situace, kdy překladatel musí v cílovém textu tvořivě vyjádřit jazykovými, přesněji textotvornými prostředky sdělení autora originálu, které je ve výchozím textu rovněž vyjádřeno jazykovými prostředky, aniž by se dostávalo do kolize s požadovanou funkcí textu v cílovém prostředí.“[2] Právě umělecké (a mnohdy i publicistické) texty nabízejí budoucím překladatelům, ale i všem dalším zájemcům o zdokonalení znalosti jak cizího, tak vlastního mateřského jazyka prostor ke kreativnímu řešení řady konkrétních překladatelských problémů. Na základě jejich vyhodnocení a analýzy dalších analogických situací (či případně na základě konfrontace několika různých možných řešení daného problému) si studenti upevňují získané dovednosti, ale zároveň se učí řešit každý jednotlivý překladatelský problém v závislosti na konkrétním kontextu.

Je jistě dobré připomenout, že překlad uměleckého textu má jak v českém prostředí obecně, tak v prostředí široce pojaté české polonistiky dlouhou a bohatou tradici. Na významné překladatele z polštiny (Vlasta Dvořáčková, Helena Stachová, Otakar Bartoš, Erich Sojka, Jan Pilař, Václav Burian, Josef Mlejnek ad.) dnes úspěšně navazují další generace překladatelů (Barbora Gregorová, Pavel Peč, Petr Vidlák, Jan Jeništa aj.). Umělecký překlad obohacuje oba jazyky a je důležitou součástí polsko-českých kulturních vazeb, překladatel často plní roli prostředníka (nejen ve vztahu ke čtenáři, ale rovněž k nakladateli), upozorňujícího na zajímavé autory a díla. I proto je důležité vychovávat nové překladatele, kteří budou schopni věnovat se nejen komerčnímu překladu, ale rovněž literárním textům.

Překladatelská práce je nejčastěji individuální záležitostí, její nácvik však může být přínosný i ve větší skupině. Konkrétní metoda práce v rámci Polsko-českého a česko-polského překladatelského semináře vycházela ze samostatného „domácího“ překladu vybraného textu každým ze studentů. Výchozí materiál přímo v hodinách pak tvořil autorský překlad jednoho studenta (případně skupiny studentů), který měl za úkol představit ostatním hlavní problémy, s nimiž se při překládání setkal, a zanést do svého překladu opravy, úpravy a doplnění kolegů přednesené v rámci diskuse. Úkolem vedoucích semináře

1 Viz např. Fišer, Z.: Překlad jako kreativní proces. Teorie a praxe funkcionalistického překládání. Brno 2009.

2 Tamtéž, s. 21–22.

přitom nebylo určovat jediná „správná“ řešení překladatelských otázek, ale vést a usměrňovat diskusi a pomáhat v hledání různých možností překladu (a eliminaci překladů chybných). Docházelo tak k inspirativním interakcím jednotlivých členů skupiny (včetně například podnětné konfrontace pohledu rodilých Čechů na jedné a rodilých Poláků na druhé straně). Vzájemná konfrontace různých možných řešení konkrétních problémů, ale nezřídka i různých přístupů k překládání obecně, pomáhala studentům ve formulování vlastních postojů i v nalézání předností či negativ daného způsobu překladu. Cílem skupinové práce bylo v závěrečné fázi (na základě společného konsenzu) nalezení co nejvhodnějšího překladu, jenž bude respektovat jak originální text ve výchozím jazyce, tak srozumitelnost textu v jazyce cílovém za současného zachování maxima specifik originálu. Výsledkem práce na seminářích pak byla společná verze překladu, v níž byly do výchozího individuálního překladu začleněny připomínky dalších účastníků kurzu. Takto vzniklý překlad pak prošel poslední etapou práce, jíž byly semináře věnované korektuře a finální redakci kompletního přeloženého textu. Studenti tak měli možnost pracovat s celkem textu a z této perspektivy podchytit případné problémy, které nebyly dostatečně zřetelné při práci na jednotlivých částech překladu.

Překlad, zejména překlad uměleckého textu, je vždy kreativní proces. Při procesu překládání ve většině případů nelze dojít k jedinému možnému výsledku a ideálnímu řešení. V rámci našich diskusí se nejčastěji střetávaly dvě koncepce. První z nich byla snaha držet se spíše tzv. doslovného překladu, který se pokouší maximálně respektovat výchozí text a nejčastější slovníkové ekvivalenty výrazů v něm obsažených. Inklinovali k němu spíše ti studenti, kteří s překládáním teprve začínali. Druhou skupinu představovali zastánci tzv. funkčního překladu, pro něž slovník představoval pouze výchozí bod pro další hledání takových jazykových prostředků v cílovém jazyce, které by co nejlépe vystihly funkci a charakter originálního textu. Nejlepší se nakonec ukázala být taková řešení, jež překlad co nejvíce přibližovala cílovému jazyku a jeho kultuře, ačkoli to v některých případech znamenalo, že překlad je volnější a doslovný význam konkrétního výrazu byl lehce posunut. Blízkost polštiny a češtiny podle našeho názoru vyžaduje věnovat zvýšenou pozornost nebezpečí přílišného vlivu originálního textu. Interaktivní práce ve skupině na modelových příkladech různých typů textů (a různých jazyků) tak může studenty naučit používat určité „strategie“ související s možnými okruhy problémů. Na tyto okruhy – na konkrétním příkladu překladu uměleckých

a publicistických textů – se snaží poukázat i komentáře k jednotlivým textům zahrnutým do naší publikace.

Již Jiří Levý psal ve své dodnes klíčové knize *Umění překladu* o třech fázích překladatelské práce: pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylizování předlohy.[3] Domníváme se, že Levého koncepce je dodnes platná. I v reálné práci se studenty a texty se ukázalo, že jednotlivé konkrétní jazykové kompetence budoucích překladatelů nejsou vždy postačující pro zvolení adekvátní překladatelské strategie a pro uspokojivý výsledek překladatelské práce jako celku. V průběhu realizace semináře se názorně ukázalo, že mnozí studenti mohou mít problém už se samotným porozuměním překládanému textu v jeho originálním znění, případně s kompetencemi v jejich vlastním mateřském jazyce. Znovu se tak potvrdil názor, že „překládat znamená pracovat nejen s jazykem cizím, ale především mateřským".[4] Cílem semináře (především „cvičení") bylo poukázat i na tyto obtíže a studentům tak představit šíři a komplexnost kompetencí, které musejí ovládat. V centru naší pozornosti se tak ocitla většina nejčastěji uváděných prvků tvořících překladatelské kompetence, zejména: jazykové dovednosti (ve výchozím i cílovém jazyce), porozumění textu, stylistická obratnost, znalost českého i polského kulturního kontextu, ale také redaktorská a korektorská pečlivost. Neméně důležitá je komplexní interpretace textu, která překračuje konkrétní literární dílo. Stále častěji se totiž uvádí, že překládání je „složitou mentální operací", která „není operací s texty ani s jazyky, ale s lidskou myslí".[5]

Práce v polsko-české skupině dokázala, že při překladu náročných uměleckých textů není možné vycházet pouze ze slovníků nebo korpusu, ale v řadě případů je nezbytná konzultace s rodilým mluvčím a ověření maximální možné šíře kontextů, v nichž se daný výraz či dané vyjádření v jazyce originálu může vyskytovat. Navázání kontaktu s polskými kolegy z bohemistiky, které v několika případech vedlo dokonce k vytvoření velmi efektivních tandemových dvojic, bylo jedním z pozitivních efektů práce v semináři.

Samotnému překladu vždy předcházela diskuse o charakteru, stylu, poetice a žánru daného textu. Zaměřili jsme se jak na osobnost

3 Levý, J.: Umění překladu. Praha 1983.

4 Kufnerová, Z. – Skoumalová, Z. a spol. (ed.): Překládání a čeština. Praha 1994, s. 3.

5 Viz například kognitivně komunikační teorie Krzysztofa Hejwowského: Hejwowski, K.: Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu. Warszawa 2007.

autora příslušného textu, tak na přiblížení širšího kontextu jeho díla. To je zvláště důležité v případě textů, jejichž žánrové vymezení a formální podoba je dána jejich specifickým užitím; tak tomu bylo třeba v případě původně rozhlasových reportáží Pavla Nováka. Diskusi o překládaném textu jsme věnovali jednak otázce filologického porozumění textu (srozumitelnost polského textu, česko-polské interference, porozumění obtížným slovním konstrukcím, eventuálním víceznačným výrazům, metaforám apod.), jehož efektem by měla být „jazyková správnost" překladu, a jednak interpretaci textu. U překládaných povídek jsme podrobně analyzovali narativní postupy či specifické umělecké prostředky využívané jednotlivými autory, abychom při překladu zachovali specifika autorského stylu a celkové vyznění originálu. Neméně důležitou otázkou je samozřejmě porozumění syntaxi překládaného textu, jež eliminuje možné nesprávné či neúplné pochopení výchozího textu (zejména v případě složitějších větných konstrukcí). Na stylové rovině bylo důležité rozlišit například prvky plnící v první řadě estetickou funkci na straně jedné a terminologii či odborné výrazy na straně druhé.

Při hledání vhodných českých ekvivalentů jsme u obtížnějších výrazů či slovních spojení technikou skupinové diskuse usilovali nejprve o nalezení různých možností překladu, abychom posléze podle kontextu a charakteru jednotlivých textů zvolili optimální řešení. V rámci využitých překladových postupů měli studenti možnost procvičit si nejrůznější transformace, jak gramatické, tak lexikální, i překladatelskou práci na nejrůznějších rovinách – od roviny morfologické (rozdíly v rodovém rozlišení, skloňování a časování, rozdíly ve videch apod.) přes slovnědruhové záměny až po rovinu syntaktickou (slovosled, při překladu z polštiny častá problematika kondenzace, například při překladu přechodníků, apod.). Na rovině lexikální jsme si pak vyzkoušeli praktické hledání českých, respektive polských ekvivalentů pro výrazy z nejrůznějších oblastí; od otázek transkripce či transliterace přes hledání co nejbližších analogií v cílovém jazyce po specifičtější problematiku opisného překladu, překladu odborných názvů a termínů nebo překladu neologismů či frazeologismů.

Publikace je určena především jako pomůcka pro praktickou výuku a tomuto účelu je přizpůsoben její obsah i členění. Vyhýbáme se proto širším teoretickým komentářům, jednotlivé analýzy jsou zaměřeny především na konkrétní praxi překladu a představení problémů, s nimiž jsme se v rámci seminářů setkali. Jako komplexní studii věnovanou těmto otázkám lze doporučit zejména publikaci Edvarda Lotka

Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi.[6] Znalost teorie překladu a základních prací, k nimž v českém kontextu jistě patří práce Jiřího Levého, ovšem pokládáme za nutný předpoklad a jednu z klíčových kompetencí překladatele. Proto také v závěru knihy odkazujeme na seznam odborné literatury, a to včetně slovníků, s nimiž jsme v rámci semináře pracovali.

Zvolená forma předkládané publikace odpovídá jejímu hlavnímu zaměření – měla by se stát praktickou didaktickou pomůckou pro výuku polsko-českého a česko-polského překladu. Základ učebního textu tvoří srovnání originální verze a jejího možného překladu, které se samo o sobě může stát východiskem jak pro domácí studium, tak pro řadu praktických cvičení realizovaných v rámci výuky. Stručný komentář věnovaný vybraným problémům, mnohdy spojeným s žánrem daného textu a jeho specifiky, se pokouší představit některé otázky, s nimiž jsme se v praxi setkávali. Navrhuje možná řešení při překladu a nabízí základní vhled do související problematiky. Neznamená to však, že jsme využili všechny možnosti, jež v této oblasti námi překládané texty nabízejí. Zvolili jsme takové okruhy problémů, způsobující podle naší zkušenosti nejvíce potíží. Vyučující, kteří se rozhodnou pracovat s námi nabízenými materiály, se mohou setkat s řadou dalších otázek, které se ukážou být problematické či pro studenty jednoduše zajímavé. Vhodné je pak doporučit studentům další rozšiřující studie věnované probíraným tématům.

Jednotlivé komentáře v naší publikaci jsou doplněny o cvičení, která na dalších příkladech umožňují rozvíjet kompetence spojené s analyzovanou problematikou. Mohou být však využita i ve výuce v rámci klasických jazykových kurzů, ve spolupráci s lektorem je možné navazovat na vybrané gramatické jevy a okruhy slovní zásoby. Výchozím bodem každého cvičení je tedy vždy problém, s nímž jsme se setkali při překladu daného textu, a s ním spojené konkrétní příklady, jež se přímo v překládaném textu objevily. Pro snadnější orientaci vyznačujeme tyto příklady přímo z překládaných textů *kurzivou* a navíc i tučným písmem (ostatní příklady, zejména v komentářích, jsou uváděny pouze *kurzivou*).

Na konci knihy je zařazen klíč k jednotlivým cvičením. Zejména v případech, kdy je součástí cvičení přímo překlad textu, obsahuje samozřejmě pouze návrhy možných řešení, neboť – jak jsme se již pokoušeli nastínit – překlad je mnohdy záležitostí individuální a často ani nevede k jedinému jednoznačně správnému řešení. Zároveň

6 Lotko, E.: Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi. Ostrava 1986.

jsou v klíči obsažena pouze řešení konkrétních uvedených příkladů. V případech, kdy cvičení vybízejí k hledání dalších možných řešení či k podrobnějšímu rozvedení daného problému, předpokládáme, že studentům v jejich hledání pomůže pedagog či lektor a nabídne jim další možné pohledy na daný problém.

Publikace *Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu* se nepokouší vyčerpávajícím způsobem shrnout všechny překladatelské problémy ve vybraných textech. Měla by se stát spíše funkční pomůckou pro práci v seminářích a představit konkrétní obtížná místa, s nimiž jsme se setkávali, a možná řešení s důrazem na tvůrčí charakter překladatelské činnosti. Překlad uměleckého textu chápeme jako otevřený proces, který učí studenty poznávat cizí řeč a rozšiřovat jejich jazykové kompetence, umožňuje jim hlouběji porozumět literárnímu textu a jeho stavbě, ale především budoucím překladatelům přibližuje šíři nezbytných znalostí – nutnost ovládat nejen jazyková pravidla, ale poznávat také kulturní, historický, politický nebo sociální kontext dané země.

Předkládaná publikace je, jak jsme několikrát zdůraznily, výsledkem kolektivní práce. Proto bychom na závěr rády poděkovaly všem studentům, kteří s námi na překladových seminářích pracovali, pracují a – jak doufáme – i budou pracovat. Jsme jim vděčné za všechny, někdy i velmi živé diskuse, jež mnohdy překročily i časový rámec samotných seminářů. Bez nich by byl konečný výsledek našich setkání rozhodně chudší a tato publikace by ve své současné podobě nemohla vzniknout. Výsledné texty odrážejí i kompetence jednotlivých překladatelských skupin.

Děkujeme rovněž recenzentům této publikace za všechny připomínky a doplnění, jež byly do poslední verze textu zapracovány.

Zvláštní poděkování pak patří autorům a vydavatelstvím za poskytnutí autorských práv pro překládané texty.

Michala Benešová, Renata Rusin Dybalska, Lucie Zakopalová

1.
Wojciech Kuczok: Malizm reagiczny

Zaczęło się od kataru.

Och, on był zawsze śmiertelnie chory na wszystko, najdrobniejsze przeziębienie przeżywał, jakby go miało wykończyć, to się nazywa hipochondria, no więc te wszystkie jego hipochondroby przeżywałam i ja, wszystkie mordercze katary, nieuleczalne wysypki, bóle żołądka, biegałam za nim z herbatką miętową przed zaśnięciem, z termometrem, żeby mu pokazać, że ma trzydzieści sześć i osiem, co nazywał stanem podgorączkowym i ordynował sobie dzień leżenia w łóżku, oczywiście usiłował mnie do niego zaciągnąć, mówił: „Chodź, przekitłasimy dzisiaj cały dzionek pod kołderką", i wtedy był zdrowy, ale też i na to miał wytłumaczenie, twierdził, że to naturalne, że miłość i aktywność seksualna mają walor terapeutyczny. Ja już byłam dość znieczulona na te jego umierania, sama sobie byłam winna, rozpieściłam go tak, że lubił chorować na niby, tylko po to, żebym się nim zajmowała, żebym krzątała się wokół jego łoża śmierci, na którym w najlepsze uprawiał sobie remanent prasowy z ostatnich tygodni, a ja latałam do apteki po lekarstewka, do spożywczego po łakocie dla biedactwa, tak, znieczuliłam się w końcu do tego stopnia, że kiedy rozbił sobie łuk brwiowy i zobaczyłam krew, prawdziwą jego krew, nie wiedziałam, jak się zachować. Do tej pory układ był czytelny – on udawał, że choruje, ja udawałam, że go leczę – teraz oboje byliśmy zdziwieni, że wszystko się dzieje naprawdę, jego łuk brwiowy tryumfalnie krwawił, kiedy rąbnął o kant stołu po zakończonych sukcesem poszukiwaniach kapcia, „jest", krzyknął i wyrżnął czołem, i krew, oczywiście zemdlał zaraz po tym, jak do niego dotarło, że to jego krew się leje, ja miałam na głowie pogotowie, a potem miesiąc tłumaczenia mu, że po prostu zranił sobie skórę w czułym miejscu i nie będzie miał od tego ani raka mózgu, ani krwiaka pod czaszką, czekającego tylko, żeby pęknąć i wykończyć go raz na zawsze. Nic z tego, dopiero tomografia, zrobiona z powodu nieustannego uskarżania się na ucisk pod czaszką, wykazała, jaki ma śliczny, zdrowy móżdżek, mogłam go podziwiać warstwa po warstwie, szukając nie tyle urojonego krwiaka, ile tej nieokreślonej przestrzeni, w której musiała kryć się tajemnica

1.
Wojciech Kuczok: *Reagický malismus*

Začalo to rýmou.

Ach, on vždycky hned na všechno umíral, sebemenší nachlazení prožíval, jako by ho mělo oddělat, tomu se říká hypochondrie, a tak jsem všechny jeho hypochondroby prožívala i já, všechny vražedné rýmy, nevyléčitelné vyrážky, bolesti žaludku, běhala jsem za ním s mátovým čajíčkem před usnutím, s teploměrem, abych mu ukázala, že má třicet šest osm, nazýval to předhorečkový stav a ordinoval si den klidu v posteli, samozřejmě se mě do ní snažil zatáhnout, říkal: „Pojď, proválíme dneska celoučký den pod peřinkou," a najednou byl zdravý, ale i na to měl vysvětlení, tvrdil, že je to přirozené, že láska a sexuální aktivita mají terapeutický účinek. Já už jsem byla vůči těm jeho umíráním dost necitlivá, mohla jsem si za to sama, rozmazlila jsem ho tak, že rád marodil jen tak na oko, jenom proto, abych se mu věnovala, abych se točila okolo jeho smrtelné postele, ve které s gustem prováděl inventuru tisku z posledních týdnů, a já lítala do lékárny pro meducínky, do obchodu chudáčkovi pro dobrůtky, ano, znecitlivěla jsem nakonec do té míry, že když si rozsekl obočí a já uviděla krev, jeho skutečnou krev, nevěděla jsem, jak se zachovat. Do té doby byla dohoda jasná – on předstíral, že je nemocný, já jsem předstírala, že ho léčím – a teď jsme se oba divili, že se to všechno děje doopravdy, obočí mu triumfálně krvácelo, když se na závěr úspěšného pátrání po bačkoře praštil o hranu stolu, „tady je," zavolal a fláknul se do čela, a krev, samozřejmě omdlel, jen co mu došlo, že to teče jeho krev, já měla na krku záchranku, a potom měsíc vysvětlování, že si prostě jen poranil kůži na citlivém místě a nebude z toho mít ani rakovinu mozku, ani krevní sraženinu v hlavě, která čeká jen na to, až praskne a dorazí ho jednou provždy. Bylo to k ničemu, teprve tomografie, kterou mu udělali kvůli neustálým stížnostem na tlak pod lebkou, ukázala, jaký má krásný, zdravoučký mozek, mohla jsem ho obdivovat vrstvu po vrstvě, nehledala jsem ani tak ten imaginární hematom, jako spíš onu neurčitou oblast, ve které se muselo ukrývat tajemství té přitažlivosti, té lásky, centrum té síly, která mě u něj navzdory zdravému rozumu držela a ještě činila šťastnou, hledala jsem, prohlížela

tego przyciągania, tej miłości, ośrodek tej siły, która trzymała mnie przy nim wbrew rozsądkowi i jeszcze czyniła szczęśliwą, szukałam, rozglądałam się, przez ramię lekarza zerkając na ekran, nic, „piękny, czysty mózg, pani mąż jest zdrów jak ryba, tylko niech ostrożniej się schyla po pantofle". Kiedy wyjeżdżał z tej maszyny nogami do przodu, z głową pozalepianą czujnikami, trzęsąc się z zimna, bo sprzęt był stale chłodzony, pomyślałam, że to biedne stworzenie trzeba kochać, że niekochany umarłby z głodu po trzech dniach powtarzania w kółko: „Jak to?" „Umrę?", zapytał, odpakowywany przez pielęgniarzy. „Nie przy mnie", odparłam, wręczając mu zapis graficzny jego geniuszu. „To mój?! O Boże...", i już do nocy wpatrywał się we własny mózg z czułością należną noworodkowi, jakby się spodziewał, że czyj jak czyj, ale jego mózg musi się różnić, bo sens jego istnienia tkwi w różnicy, a kiedy niczego nie znalazł, zaczął kichać.

Kochałam go ślepo, bezkrytycznie, i mimo że zdawałam sobie sprawę, jak wiele ze swojego zdziecinnienia zawdzięczał matce, nie potrafiłam zapobiec wcieleniu się w nią, popełniałam jej błędy, dawałam mu się wciągnąć w układ, w którym zamiast być mu partnerką, byłam opiekunką. Najpierw była euforia, jak to po ślubie, potem poczucie, że trzeba być wyrozumiałą, że jego zalety rekompensują tych kilka przypadłości charakteru, z jakimi co prawda nie mogłam się pogodzić, ale i nie miałam odwagi ich zwalczać. Jednak po czterech latach poczułam się zmęczona, piekielnie zmęczona, pomyślałam, że to chwilowe, że przeczekam, przejdzie mi i znowu będę silna, jak dawniej, w końcu kryzysy się zdarzają w każdym małżeństwie, zacisnęłam więc zęby i chciałam to jakoś przetrwać, nic mu nie mówiąc, ale wtedy właśnie, och, po prostu trafił w zły okres, właśnie wtedy ta historia, łuk, tomografia, a potem katar. Nie przechodził mu, dzień, tydzień, drugi, chodził i smarkał całymi dniami, kupowałam mu kilogramy chusteczek, wszędzie było ich pełno, rozrzucał je po podłodze, zmięte poklejone kulki, musiałam po nim sprzątać, w końcu się zatkał kibel, już czułam, że nie wytrzymuję, on oczywiście był załamany, leżał na tapczanie i jęczał, że się udusi, że nie chce mu się żyć, być może domyślał się, że dzieje się coś we mnie, że skaczę wokół niego jakby ospale, że pocieszam go jakby bez przekonania, aż postanowiłam, że muszę odpocząć, dla jego i mojego dobra, spakowałam się i zadzwoniłam do mamy, że przyjadę na tydzień, może dziesięć dni, że on jest bardzo zapracowany i prosił o spokój, o taki mały eksperyment, jak mu się będzie pisało beze mnie, czy wytrzyma, tak to tłumaczyłam mamie, nie chciałam mówić, jak jest naprawdę, wiedziałam, co od niej usłyszę: „Zawsze ci

si ho, přes rameno lékaře jsem pokukovala po obrazovce, nic, „krásný, čistý mozek, váš manžel je zdravý jako rybička, jenom ať se opatrněji shýbá pro pantofle.“ Když z toho přístroje vyjížděl nohama napřed, s hlavou polepenou čidly, roztřesený zimou, protože zařízení se musí neustále chladit, pomyslela jsem si, že to ubohé stvoření musí někdo milovat, že nemilovaný by umřel hlady po třech dnech nekonečného ptaní: „Jak to?“ „Umřu?“ zeptal se, zatímco ho zdravotníci odstrojovali. „Ne, když jsem s tebou,“ odpověděla jsem a podala mu grafický zápis jeho génia. „To je ono?! Proboha...,“ a do noci upíral zrak na svůj vlastní mozek s něhou, která obvykle náleží novorozencům, jako by se tomu divil, buď jak buď, ale jeho mozek se musí odlišovat, protože smysl jeho bytí spočívá v odlišnosti, a když nic nenašel, začal kýchat.

Milovala jsem ho slepě, nekriticky, a ačkoli jsem si uvědomovala, za jak velkou část své dětinskosti vděčí matce, nedokázala jsem zabránit tomu, abych se do ní nevtělila, opakovala jsem její chyby, nechala jsem se zatlačit do vztahu, v němž jsem mu nebyla partnerkou, ale pečovatelkou. Nejdříve to byla euforie, jak už to tak po svatbě bývá, potom pocit, že musím být shovívavá, že jeho přednosti vykompenzují těch pár charakterových vad, s nimiž jsem se sice nemohla smířit, ale neměla jsem ani odvahu s nimi bojovat. Po čtyřech letech jsem se však cítila unavená, pekelně unavená, myslela jsem si, že je to chvilkové, že to přečkám, přejde to a já zase budu silná jako dřív, nakonec krize se objevují v každém manželství, zatnula jsem tedy zuby, chtěla jsem to nějak přečkat a nic mu neříkat, jenže právě tehdy, ach, prostě se trefil do špatného období, tehdy právě ta aféra, obočí, tomografie, a nakonec ta rýma. Nepřecházela ho den, týden, druhý, chodil a celé dny smrkal, kupovala jsem mu kila kapesníků, všude jich bylo plno, rozhazoval je po podlaze, zmuchlané slepené kuličky, musela jsem po něm uklízet, nakonec se ucpal záchod, už jsem cítila, že to nevydržím, on byl samozřejmě vyřízený, ležel na gauči a úpěl, že se udusí, že se mu nechce žít, možná mu docházelo, že se ve mně něco děje, že kolem něho skáču nějak ospale, že ho utěšuju tak nějak nepřesvědčivě, až jsem se rozhodla, že si musím odpočinout, pro jeho i svoje dobro, sbalila jsem se a zavolala mámě, že přijedu na týden, možná deset dní, že on má spoustu práce a prosil o klid, o takový malý experiment, jak se mu bude beze mě psát, jestli to vydrží, takhle jsem to podala mámě, nechtěla jsem říkat, jak je to doopravdy, věděla jsem, co od ní uslyším: „Vždycky jsem ti opakovala, že se sem vrátíš, vždycky.“ Už jsem byla sbalená a vešla jsem k němu do pokoje, abych se rozloučila a nějak to vysvětlila, nevěděla jsem jak, jen jsem chtěla

powtarzałam, że tu wrócisz, zawsze". Byłam już spakowana i weszłam do jego pokoju, żeby się pożegnać i wyjaśnić jakoś, nie wiedziałam jak, chciałam tylko być stanowcza, to było konieczne, żadnych błagań, żadnych litowań się, bo on umiał przepraszać jak nikt, on umiał odwodzić od postanowień, weszłam więc i zobaczyłam, że siedzi przy lustrze i trzyma się za głowę, zamiast powiedzieć „wyjeżdżam", zapytałam: „Co ci jest?", a on, wciąż patrząc w to lustro, takim zdechłym głosem: „Ta głowa... jakby się chciała skurczyć", i wtedy już niczego nie mówiąc, wyszłam, wyjechałam pierwszym pociągiem.

Dzień nie minął, już chciałam wracać, nie mogłam przestać myśleć o nim. Boże, cztery lata małżeństwa i jeszcze rok przed ślubem, przez pięć lat nie było dnia, żebyśmy się nie widzieli, wszędzie razem, nawet jak jeździł gdzieś na te swoje sympozja, nigdy nie zostawał na noc, spał w pociągu i zawsze zdążył przed świtem, wiedział, że bez niego nie zasnę, całe noce czekałam, aż usłyszę, że wraca, że furtka skrzypi, potem stukot na schodach, po dwa stopnie, spieszył się do mnie, brzęk kluczy i już jego ciepły oddech nade mną, całował w policzek, „Tylko zmyję z siebie ten pociąg", mówił, idąc do łazienki, i to wystarczało, już mogłam spać, wracał umyty i czułam przez sen jego wychłodzone ciało, jak się wtula w moje gorącości nocne, czułam, że skóra moja cała się uśmiecha, czułam, że i ja się uśmiecham, śniąc.

Więc wystarczyło tych parę godzin sto kilometrów od niego, który został z tym swoim katarem, i już żal, i tęsknota, i gdyby nie matka powstrzymująca mnie: „Przestań się wygłupiać, dopiero przyjechałaś, nic mu nie będzie, dobrze mu zrobi, jak poczuje, że bez ciebie jest nikim, poczekaj parę dni, a przynajmniej do jutra", ale nie słuchałam, rwałam się do powrotu, więc zatrzymała mnie siłą, zamknęła w pokoju i choć tłukłam się jak histeryczka, waliłam w drzwi, otwarła dopiero po odjeździe ostatniego pociągu, weszła z kolacją i powiedziała: „Zjedz, a potem zadzwoń do niego. Jeśli musisz". Ale nie, już się dokonało, tej nocy mieliśmy się nie widzieć i świadomość tej nieuchronności jakby coś we mnie przegryzła, pomyślałam, stało się, więc może to przedłużyć, sprawdzić, ile wytrzymam, skoro telefon był pod ręką, zadzwonić mogłam w każdej chwili, a skoro mogłam, sama możliwość była w stanie mnie nasycić, w dzieciństwie też walczyłam z łakomstwem tak intensywnie, wyobrażając sobie zjadanie ciastka, że wystarczało mi to za całe obżarstwo; wyobraziłam więc sobie, że dzwonię, słyszę jego użalania, przeprosiny, skomlenia, i już miałam dosyć, poza tym musiał się domyślać, gdzie jestem, sam mógł zatelefonować, poza tym... zasnęłam, bez problemów, od razu, twardym, głębokim, zdrowym snem, bez wierceń się, przewracań z boku na bok,